

SHAXS XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNIGA INTILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i1.013>

Jurayev Xaydarjon Odilboyevich

University of business and science

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs ijtimoiy muxitda yuzaga keladigan ehtiyojlari va uning kasbiy faoliyatidan kelib chiqqan xolatda ehtiyojino qondirish maqsadida yuzaga keladigan mavqey va lavozimga intilishida yuzaga keladigan psixologik xolatlarning xarakter aksentuatsiyasiga ta'sirining psixologik xususiyatlari nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: SHaxs va xarakter aksentuatsiyasi, intuitsiya va motivatsiya, pedant tip va demonstrative shaxs, liberal boshqaruv uslubi va demokratik uslub, sikloit tip, xolerik temperament.

Аннотация: В данной статье теоретически освещаются психологические особенности влияния психологических состояний, возникающих в стремлении индивида к положению и должности, на акцентуацию характера с целью удовлетворения своих потребностей, возникающих в социальной среде и возникающих в результате его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: акцентуация личности и характера, интуиция и мотивация, педантичный тип и демонстративная личность, либеральный стиль управления и демократический стиль, циклоитный тип, холерический темперамент.

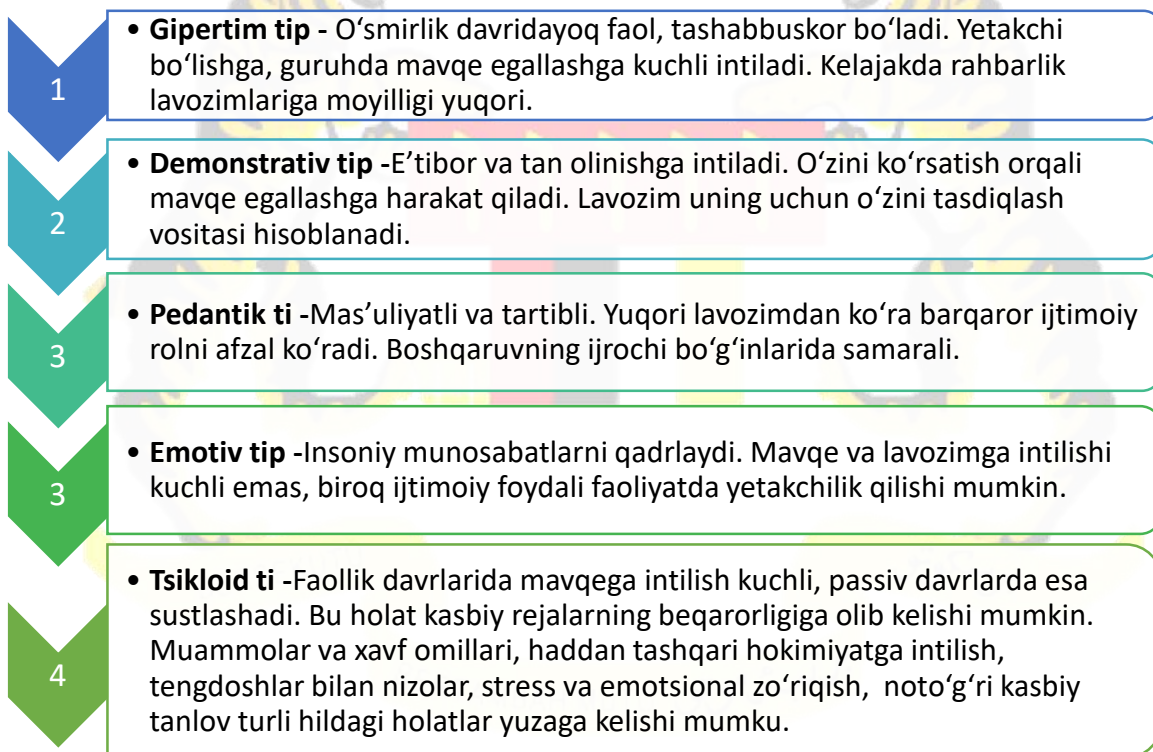
KIRISH

O'smirlik va yoshlik davri shaxs rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda insonning xarakter xususiyatlari, ijtimoiy qadriyatlari va hayotiy maqsadlari shakllanadi. Aynan ushbu yosh davrlarida shaxsda mavqe, obro' va kelajakdagi kasbiy lavozimga intilish ehtiyoji kuchayadi. Ushbu jarayonda xarakter aksentuatsiyasi muhim psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi. O'smirlik davrlariga quyidagi jihatlar xos: o'zini anglash va o'zini tasdiqlash ehtiyojining kuchayishi, mustaqillikka intilish, tengdoshlar orasida mavqe egallashga harakat, kelajak kasbi va ijtimoiy rolini belgilash. Bu davrda shaxsning xarakter xususiyatlari keskinroq namoyon bo'lib, aksentuatsiyalar ijtimoiy xulq-atvorni belgilab beradi. Xarakter aksentuatsiyasi va uning o'smirlik davrida namoyon bo'lishi.

Xarakter aksentuatsiyasi bu shaxs xarakterining ayrim jihatlari haddan tashqari kuchaygan, biroq patologik darajaga yetmagan holatidir (K. Leonhard, A. E. Lichko).

O'smirlik davrida aksentuatsiya, tarbiya va ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi, yetakchilikka moyillikni kuchaytirishi yoki cheklashi mumkin, mavqe va obro'ga intilish xatti-harakatlarini belgilaydi. Mavqe va lavozimga intilishning psixologik motivlari. O'smir va yoshlarning mavqe va lavozimga intilishi quyidagi ehtiyojlar bilan bog'liq, o'zini tasdiqlash ehtiyoji (A. Maslou), hokimiyat va ta'sir motivi (D. MakKlelland), ijtimoiy tan olinishi, yetakchi bo'lish istagi. Bu motivlar xarakter aksentuatsiyasi turiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Aksentuatsiya turlarining lavozim va mavqega intilishga ta'siri Rus psixologi A. E. Lichko ushbu tushunchani rivojlantirib, aynan o'smirlik davrida aksentuatsiyalar eng yaqqol namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Lichkoga ko'ra, aksentuatsiyalar yosh o'tishi bilan yumshashi yoki barqarorlashishi mumkin, noto'g'ri tarbiya sharoitida aksentuatsiya deviant xulqqa o'tish xavfini kuchaytiradi, aksentuatsiya shaxsning motivatsion va irodaviy sohasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Aksentuatsiya turlarining lavozim va mavqega intilishga ta'siri

Ularga quydagicha psixologik tavsiyalar, o'smirlarning aksentuatsiya turini inobatga olgan kasbiy yo'naltirish, liderlik ko'nikmalarini ijobiy yo'nalishda rivojlantirish, emotsional nazorat va muloqot madaniyatini shakllantirish, sog'lom motivatsiyani qo'llab-quvvatlash. O'smirlik va yoshlik davrining shaxs rivojlanishidagi o'rnini, E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davrida shaxs "identifikatsiya rol chalkashligi" inqirozini boshdan kechiradi. Ushbu bosqichda shaxs, "Men kimman?" degan savolga javob izlaydi, jamiyatda o'z o'rnini belgilashga harakat qiladi, mavqe va obro' orqali o'zini tasdiqlashga intiladi. Yoshlik davrida esa (18–25 yosh), shaxs kasbiy va

ijtimoiy yo'nalishini aniqlaydi, lavozim va ijtimoiy maqom hayotiy maqsadga aylanadi, aksentuatsiyalar faoliyat tanlovida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Mavqe va lavozimga intilishning motivatsion nazariyalari, A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi, Maslou nazariyasiga ko'ra, mavqe va lavozimga intilish, hurmat va tan olinishi ehtiyoji, o'zini o'zi ro'yobga chiqarish ehtiyoji bosqichlarida shakllanadi. Aksentuatsiyaga ega shaxslarda ushbu ehtiyojlar keskinroq ifodalanadi. D. MakKlellandning ehtiyojlar nazariyasi, MakKlelland uchta asosiy ehtiyojni ajratadi, yutuqqa erishish ehtiyoji, mansublik ehtiyoji, hokimiyat ehtiyoji. Gipertim va demonstrativ aksentuatsiyalarda aynan hokimiyat ehtiyoji ustunlik qiladi. Xarakter aksentuatsiyasi va yetakchilik nazariyalari o'rtasidagi bog'liqlik, zamonaviy yetakchilik nazariyalariga ko'ra (trait approach), liderlik shaxsning individual xususiyatlariga bog'liq. Aksentuatsiyalangan shaxslarda, yetakchilikka moyillik kuchli, tashabbuskorlik va dominantlik yuqori, ijtimoiy ta'sir ko'rsatish ehtiyoji kuchaygan bo'ladi. Biroq avtoritar liderlik xavfi ham mavjud bo'lib, bu ayniqsa demonstrativ va gipertim tiplarda kuzatiladi. Aksentuatsiya va ijtimoiy mavqening sotsiopsixologik talqini, sotsiometrik nazariyalarga ko'ra (J. Moreno), shaxsning guruhdagi mavqei uning, muloqot uslubi, emotsional jozibadorligi, yetakchilik qobiliyatlar bilan belgilanadi. Aksentuatsiyalangan shaxslar guruhda tez ko'zga tashlanadi va mavqe uchun faol kurashadi.

O'smirlik davrida aksentuatsiya va lavozimga intilishning xavfli jihatlari, nazariy manbalarda quyidagi xavflar ko'rsatiladi, hokimiyatga patologik intilish, manipulyativ xulq, raqobatda agressivlik, emotsional beqarorlik. Bu holatlar ijtimoiy moslashuvni murakkablashtiradi. Nazariy umumlashma, nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik va yoshlik davrida xarakter aksentuatsiyasi, mavqe va lavozimga intilishning psixologik mexanizmlarini belgilaydi, shaxsning kasbiy va ijtimoiy o'sish yo'nalishini aniqlaydi, to'g'ri psixologik yondashuv orqali ijobiy resursga aylantirilishi mumkin.

Xarakter aksentuatsiyasi va uning jamiyatda tutgan o'rniga intilish masalasining mualliflar bo'yicha solishtirma tahlili

Muallif	Asosiy tushuncha nazariya	O'smirlik–yoshlik davriga qarash	Mavqe va lavozimga intilish bilan bog'liqligi
K. Leonhard	Xarakter aksentuatsiyasi nazariyasi	Aksentuatsiyalar ijtimoiy muhit ta'sirida kuchayadi	Ayrim aksentuatsiyalar (demonstrativ, gipertim) obro' va mavqega intilishni kuchaytiradi
A. E. Lichko	O'smirlik aksentuatsiyalari tipologiyasi	Aksentuatsiyalar eng yaqqol o'smirlik davrida namoyon bo'ladi	Yetakchilikka intilish ayrim tiplarda (gipertim, epileptoid) ustun
E. Erikson	Psixososial rivojlanish nazariyasi	Identifikatsiya va rol tanlash davri	Mavqe shaxsiy identifikatsiyani mustahkamlovchi vosita

A. Maslou	Ehtiyojlar ierarxiyasi	O'zini anglash va hurmat ehtiyoji kuchayadi	Lavozim hurmat va o'zini ro'yobga chiqarish ehtiyojini qondiradi
D. MakKlelland	Motivatsiya nazariyasi (hokimiyat ehtiyoji)	Yoshlikda hokimiyat motivi faollashadi	Hokimiyat va lavozim shaxsiy yutuq mezoni sifatida qaraladi
J. Moreno	Sotsiometriya nazariyasi	Guruhda ijtimoiy mavqe shakllanadi	Yuqori sotsiometrik mavqe yetakchilik va lavozimga zamin yaratadi

Xulosa yuqoridagi nazariy ma'lumotlarga tayanib quydagicha yoritishimiz mumkin o'smirlik va yoshlik davrida xarakter aksentuatsiyasi shaxsning mavqe va lavozimga intilishida muhim rol o'ynaydi. Aksentuatsiyaning ijobiy jihatlarini to'g'ri yo'naltirish orqali shaxsda yetuk liderlik, ijtimoiy mas'uliyat va barqaror kasbiy motivatsiyani shakllantirish mumkin. Mualliflar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'smirlik va yoshlik davrida xarakter aksentuatsiyasi shaxsning ijtimoiy mavqega va lavozimga intilishida muhim psixologik determinant sifatida namoyon bo'ladi. Turli nazariy yondashuvlar ushbu jarayonni motivatsion, sotsiopsixologik va shaxsiy rivojlanish nuqtai nazaridan izohlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бирюкова Н.А. Формирование готовности студентов к педагогической деятельности на основе анализа профессиональных затруднений / Н.А.Бирюкова, Д.П.Коломиец // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2016. – № 2. С. 57 – 63.
2. Taskarayevna, N. Z., Yuldibayevna, B. G., Niyazova, N., Shehzadi, I., & Turayev, S. (2026). Pedagogical Transformations: Agentic AI as a Co-Teacher and Learning Partner. In *Multidisciplinary Perspectives on Agentic AI in Educational Systems* (pp. 63-86). IGI Global Scientific Publishing.
3. Gulmira, B. (2019). Semantic and psychological relationship of Envy and Jealousy. In *Bridge to science: research works* (pp. 174-176).
4. Yuldibayevna, B. G. (2020). Masofaviy ta'limdagi talaba shaxsini tarbiyalashda psixologik tavsiyalar. *Science and Education*, 1(1), 454-457.
5. Odilboyevich, J. X. (2025). BOSHLANG'ICH SINIF O 'QUVCHILARINING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TA'LIM TARBIYANING AHAMIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 338-342.
6. Odilboyevich, J. X. (2025). O'SMIRLIK YOSHIDA YUZAGA KELADIGAN REFLEKSIV KOMPETENTSIYANI PSIXOLOGIK VA PEDAGAGIK XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 320-330.

7. Xusanboy, X. G., & Odilboyevich, J. X. (2025). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O 'QUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARINING PERSEPTIV JIXATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 331-337.

